

"שיחה זו תפילה"

שיחה לפרשת חיי-שרה
מפי הרב חיים אייזלס

לעילוי נשמת
שלמה בן ר' משה ועזיזה גבאי ז"ל

לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה

אומרת הגמרא (ברכות דף ו עמוד ב):
 "ואמר רבי חלבו אמר רב הונא: לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה, שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה, שנאמר: "ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר וגו' ענני ה' ענני". "ענני" - שתד אש מן השמים, ו"ענני" - שלא יאמרו מעשה כשפים הם".

ביאר ר' משה בן מכיר בספרו 'סדר היום' (סדר תפלת מנחה): "והוא בכוונה המתין לאותה שעה כמו שמפורש בפסוק "ויהתל בהם אליהו וכו". נראה שאותה שעה ראויה לענייה משעה אחרת".

אמנם המשך דברי הגמרא מקשה על דבריו, שמהם עולה שאדם צריך להיזהר בשלושת התפילות:

"רבי יוחנן אמר: אף בתפלת ערבית, שנאמר: "תכון תפילתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב". רב נחמן בר יצחק אמר: אף תפלת שחרית, שנאמר: "ה' בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה".

אם כן עולה השאלה מדוע לא אמרו חז"ל מלכתחילה שעל האדם להיזהר בכל תפילות היום, ולציין לדברי האמוראים שהביאו כל אחד ראייה לפסוק אחר. במה נבדלת תפילת מנחה שזכתה לאזכור בראש, ורק לאחריה הוזכרו ב' התפילות האחרות.

הכלי יקר (ויקרא ו ב) מחדש חידוש עצום, שכל האמוראים דנים בתפילת המנחה בלבד. הדעות השונות שייכות רק בעניין הזמן הראוי והמדויק ביותר לתפילת המנחה לעומת זמנים אחרים בהם יכול האדם להתפלל אותה, ולא בהשוואת מעלת תפילת המנחה לתפילות שחרית וערבית. עיקר חובת התפילה בשעת בין הערביים, אך מי שנאנס ולא התפלל אותה בזמנה יכול להשלימה בזמן ערבית או אף בשעת תפילת שחרית לסוברים שיש תשלומין לתפילה גם לאחר ב' תפילות (בה"ג, וב"י סי' קח בשם רבנו יונה). וזה לשונו:

"על כן ראו שלושה אמוראים אלו לדבר במעלת תהילת תפילת מנחה. כי ר' חלבו אומר לעולם יזהר אדם בתפילת מנחה [בזמנה] כדרך שנאמר "אש תמיד" שלא יבטלה [מזמנה] בשום עסק בעולם.

רבי יוחנן מוסיף ליתן זמן למנחה, אף אם נאנס ולא התפלל מנחה מכל מקום יזהר לשלם התפילה בערבית הסמוכה לה. וזה שאמר 'אף בתפילת ערבית', רצה לומר שיהיה נזהר להתפלל מנחה אף בערבית, שנאמר "משאת כפי מנחת ערב". וקשה למה קרא לערבית מנחה? אלא ודאי שמדבר במי ששכח להתפלל מנחה שמתפלל ערבית שתיים, מתחילה ערבית והשניה לתשלומי מנחה. לכך נאמר על תפילת ערבית "תכון תפילתי קטורת לפניך" זו תפילת ערבית הבאה בשעת הקרבת הקטורת בין הערבים, דהיינו בשעת העלאת הנרות, ואחר כך יתפלל אחת למנחה, הוא שקראה "מנחת ערב".

ורב נחמן הוסיף לומר עוד אף בשחרית, רצה לומר אף בשחרית יש תשלומין למנחה אף על פי שעבר שתי תפילות ועבר גם יומו, שנאמר "בוקר תשמע קולי בוקר אערך לך ואצפה". וקשה "בוקר" "בוקר" למה לי? כי אין לומר שמדבר במי ששכח ערבית שמתפלל שחרית שתיים, שהרי ערבית רשות והדבר שהוא רשות אינו צריך תשלומין. ועוד מדקאמר "אערך לך" ודאי בוקר זה מדבר בתפילת מנחה, שנאמר בה "הקרב אותה בני אהרן לפני ה'" (ויקרא ו ז), מה שלא נאמר כן בשום אחת מהם. ו"לפני ה'" האמור כאן היינו "לך" האמור להלן, כי תפילה זו קרובה אל ה' יותר מכולם. ומכאן למד לומר שפסוק זה מדבר במי ששכח מנחה ולא התפלל אותה אפילו בערבית שמתפלל בבוקר שתיים, ראשונה תפילת הבוקר אשר עליה אמר "ה' בוקר תשמע קולי", והשניה לתשלומי מנחה ועליה אמר "בוקר אערך לך ואצפה" שהיה מצפה וממתין עד שהתפלל תחילה שחרית של חובה.

הדברים הללו מעוררים אותנו לדרוש להבין את מעלת תפילת המנחה שבמעלתה דיברו כל האמוראים באין חולק, עד אשר שנו ושילשו בגודל הזהירות להתפלל אותה בכל אופן שהוא, בין בזמנה ובין בהשלמה כל עוד ניתן הדבר.

'מנחה'

הראשונים הסבירו שתפילה זו נקראת 'מנחה', בשונה מב' התפילות האחרות שנקראות על שם

זמנא דדינא קשיא, שרייא בעלמא". וכדבריו הביאו מרן החיד"א (מורה באצבע סימן ג אות קכח): "והזהירות הוא בכל פרטיה ועניניה כלל ופרט, כי הוא זמן דין", והוסיף ש"תפלה ראשונה בעולם היתה מנחה של אדם הראשון", כפי שהרחיב בספרו 'מדבר קדמות' שהתפילה הראשונה של אדם הראשון מנחה של ערב שבת הייתה תחילת התיקון לחטא שחטא. ור' יהונתן אייבשיץ (יערות דבש חלק ב דרוש י) כתב שעל האדם להיות "נכנע בעומדו באימה וביראה לפני הקדוש ברוך הוא, וביחוד בתפלת מנחה כי אז חטא אדם הראשון... ואז נתגברו בעוונותינו הרבים הקליפות בחטאו, ואז נתעוררו דינים. ולכך אמרו (ברכות ו:): לעולם יהיה אדם זריז בתפלת מנחה, כי אז היה חטא אדם הראשון וצריך זירוז ביותר".

כן כתבו התוספות (פסחים קז. ד"ה סמוך) ששעת תפילת המנחה היא שעת רצון, משום שאז הקריב אליהו קרבן מנחה ונענה. מכאן ששם התפילה אינו אלא על שם הקרבת המנחה שהוקרבה בו. וכן הרחיב בשו"ת אמונת שמואל (סימן כ) לגבי שמה של התפילה: "על קריאתינו [לתפילה בשם זה] אין אנו צריכין לשום טעם, מאחר שהכתוב קרא כן. ואפשר לי לתת טעם, בשלמא קרבן תמיד של שחרית הוא לכפר על עבירות דלילה, ואברים ופדרים של ערבית על עבירות היום, כמו שכתב "צדק ילין בה". אכן השחיטה והקרבת של בין הערבים והתפילה שנתנה בשביל הכל שלא לצורך כי הוא באמצע היום, ולכן אמרו שהוא באמת מתנה ומנחה". והוסיף האמונת שמואל וכתב שדבריו קרובים לדברי התוספות שקישרו את תפילת מנחה לקרבן המנחה של אליהו בו נענה.

באופן דומה הסביר ר' לוי יצחק מברדיטשב בקדושת לוי על פרשתנו: "ולי נראה כך, שבשביל זה נקרא בלשון 'מנחה', דהנה תפילת השחרית צריך אדם להתפלל על זה שהחזיר לו הנשמה, ואומר 'אמת ויציב'. וגם עשה לו השם יתברך כמה טובות, דהיינו השמש המאיר, ועוד כמה דברים. ותפילת ערבית גם כן מחויבים אנו להתפלל על מה שאנו נותנים להשם יתברך נשמה בפקדון, ומאמינים שהבורא ברוך הוא הנאמן בפקדונו בודאי יחזיר לנו כרצונו, ולכך אנחנו מתפללים 'אמת ואמונה'. אבל תפלת מנחה אין אנו מחויבים

זמנן - שחרית בשחר וערבית בערוב היום. מן הראוי היה לקרוא לתפילה זה גם כן על שם זמנה 'צהריים', כפי שמזכיר דוד המלך (תהלים נה יח): "ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי". בכל זאת אנו מוצאים בכתוב ובגמרא את השם 'מנחה' בדווקא.

הרמב"ן (שמות יב ו) מבאר כי יש שייכות בין שם זה לבין זמנה ביום: "ומנחה לשון מנוחת השמש והשקט אורו הגדול, כדמתרגמינן 'למנח יומא' (בראשית ג ח)". את דבריו אלו הביא אף התוספות יום טוב בפירושו על המשנה (ברכות פרק ד משנה א). בבוקר השמש יוצאת לעבודתה להאיר לארץ ולדרים עליה. בזמן מנחה היא נותן לערוב ולנוח מהארתה, ושם היא נחה ושקטה מעבודתה בעולם הזה.

להבנת הדברים בפנימיותם כותב ספר 'ציוני' שהדורות הקדמונים היו עובדים לשמש, שנקראת מלכת השמיים, ובתוקף אורה וחמימותה טעו בה לעשותה אלוהות. אך כשכולם רואים אותה שוקעת ונעלמת יש להיווכח באפסיות כוחה. לכן תיקן אז יצחק את תפילת מנחה, לפרסם אלהותו ושמו בעולם, להעביר גילולים מן הארץ ולהודיע כי 'לך יום אף לך לילה'.

בדרך נוספת כותב האבודרהם (תפלת מנחה): "ונקראת זאת התפלה מנחה, מפני שבשעה עשירית מן היום שנברא בו אדם הראשון חטא, וזהו שכתוב "לרוח היום" (בראשית ג ח) ומתרגמינן 'למנח יומא'". משמע שתפילת מנחה באה לתקן את חטא אדם הראשון שחטא באותה שעה. בספר עשרה מאמרות לרמ"ע מפאנו (ח"ג אם כל חי) הרחיב וכתב: "ויצא יצחק מגן עדן... ששם היה יונק ממנו, קאמר לשוח בשדה לפנות ערב. ובאותה שעה רמי אנפשיה לתקן תפלת המנחה, לכפר ביציאתו מגן עדן על הוצאתו של אדם הראשון משם בראש השנה ראשון בשעת המנחה". לכן על האדם להיזהר באופן מיוחד בתפילת המנחה, כלשון חכמים 'לעולם יהא זהיר בשעת המנחה', משום שעת זו של חטא אדם הראשון שעת דין היא. וכן הוא לשון הזהר בפרשתנו: "ופנה היום, דאיהו דרגא דחסד. ונטו צללי ערב, דאינון דרגא דדינא קשיא... ועל דא תנינן דיהא בר נש זהיר בצלותא דמנחה, דאיהו

וזו "תפילה לעני כי יעטוף" עצמו לקבל מאהבה, אלא ש"לפני ה' ישפוך שיחו" כמי ששופך מים לרוקן הכלי, לא שישאר לו התפעלות, כי בשפיכת שיחו בלבד ינוח לו".

למדנו מדבריו כי מלבד התועלת של התפילה להעביר רוע הגזירה ברחמים ותחנונים, עוד יש תועלת בעצם העמידה בתפילה להקל את דאגתו מן הלב. החזון איש (קובץ אגרות ד ב) כותב על כך: "ומה נפלא הדבר, כי ביכולת האדם להשיח דאגותיו לפני אדון עולם יתברך כאשר הוא משיח לרעהו, והמקום ב"ה מכנהו ילד שעשועים". לכן התפילה בעת צרה משמחת לב ומאירת עיניים. מכאן שאין מטרת התפילה בעת צרה רק לבקש מה' שיושיעו מהמצוקה אלא בעצם השיחה נצטווה האדם בעת צרה, כפי שנאמר "דאגה בלב איש שיחנה" לפני ה'.

זה מה שנאמר 'יפה שיחתן של עבדי אבות', לפי מה שביאר השפת אמת (חיי שרה שנת תרנא) שהיינו בחינת התפילה, שאין שיחה אלא תפילה. התעוררות רחמים פעל אברהם אבינו כששפך תפילותיו להצלחת השליחות. כך נהג אף אליעזר כשבא ליעדו, והתפלל כמשיח עם חברו, ולכן נאמר 'שיחתן של עבדי אבות'. בשונה מאברהם שהתפלל על סדום ועל השליחות שהטיל על אליעזר, אליעזר מדבר ממש כמשוחח עם חברו, כפי שלאחר מכן ינהג יצחק אבינו בהיותו שם בשדה.

זמן המנחה

תפילת מנחה מגיעה באמצע היום כשהאדם טרוד בעסקיו, כלשון הטור (או"ח סימן רלב): "שתפלת השחר זמנה ידוע בבקר בקומו ממטתו יתפלל מיד קודם שיהא טרוד בעסקיו. וכן של ערב בלילה זמנה ידוע בבואו לביתו והוא פנוי מעסקיו. אבל של מנחה שהיא באמצע היום, בעוד שהוא טרוד בעסקיו צריך לשום אותה אל לבו ולפנות מכל עסקיו ולהתפלל אותה". האדם בוחר לפנות את עסקיו לשם מציאת זמן לשוחח עם הקב"ה.

זהו כח שיחתו של יצחק אבינו. כפי שהרחיב ר' צדוק הכהן מלובלין (מאמר קדושת שבת ד): על לשון הכתוב "ויצחק יצא לשוח בשדה" - "שהוא מסר גם עניני השדה הכל לה' יתברך, ולהיות גם

להתפלל, רק שאנו מנדבים אותו, ולכך נקרא לשון 'מנחה', שהוא לשון נדבה".

על פי זה תובן חובת הזהירות המיוחדת בתפילת מנחה. שכן טובה הבאה לשלמות המקבל בלא בקשה צריכה זהירות יתירה. כפי שמזהיר הנביא ישעיהו (א יב-יג): "כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמס חצרי. לא תוסיפו הביא מנחת שוא קטרת תועבה היא לי". וזו הביקורת כלפי קין, שבהביאו מנחה לא נהג אלא בנתינת הגרוע מפירותיו, ולכן "אל קין ואל מנחתו לא שעה" (בראשית ד ה).

אומר השל"ה הקדוש (פרשת וירא): "ומצאתי שלכך נקרא תפלת מנחה - 'מנחה' יותר משאר תפלות. הלא כל שאר תפלות הם מנחה שלוחה לה'?" אלא שאמר יצחק מה זה יש כאן עולה ולא מנחת סולת, עמד ותיקן תפלה שתהיה במקום מנחה. על כן נקראת זאת התפילה של בין הערבים שתיקן יצחק 'מנחה', שתקנה במקום מנחת סולת. ורמז לדבר "ונפש כי תקריב קרבן מנחה" (ויקרא ב א), היינו יצחק שמסר נפשו".

"לשוח בשדה"

על פי פשוטו של מקרא "ויצא יצחק לשוח בשדה" (בראשית כד סב) - "כלומר לטעת אילנות ולראות עניני פועליו. ואז בהיותו בשדה ראה גמלים באים והלך לקראתם לראות אם הם גמלי אביו שהוליך העבד" כפי שביאר הרשב"ם. חז"ל הוציאו את המקרא מידי פשוטו בלמדם שיצחק תיקן באותה השעה תפילת מנחה, שנקראת שיחה, "תפילה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפך שיחו" (תהלים קב א). מבאר האלשיך הקדוש על לשון פסוק זה (תהלים שם):

"והנה דרך ישרה שיבור לו בעל ייסורין, הלא היא שלא יבעוט ולא יקוץ רק יקבל מאהבה מסותרת. והנה לפעמים הם כל כך רבים ומתמידים אשר לא יוכל איש לעכב בקרבו דברי צרותיו שלא יוציאם חוצה, פן כאובות חדשים יבקע. על כן העני הדבק אל ה' זאת יעשה, יעטוף ויתכווץ לפניו יתברך, שהוא כנכנע ומקבל, אלא שאומר איני קץ בייסורין כי הנני עוטף ומקבל, כי אם כמי ששופך כלי מים כן שופך כל דברי צרותיו שבקרבו החוצה, אומר בלבו אדברה וירווח לי והייסורין ישארו במקומם.

שמדובר בשעת תפילת המנחה שבה האדם ראוי להיענות יותר משאר העתים לכן יכול האדם לבקש אפילו על שתיים. וזהו הדיוק ממה שהביאו את ב' הלימודים מ"ענני", ללמדנו על גודל מעלת תפילה זו שאף ב' בקשות כאחד נענות בה. ממילא עלינו להיזהר בה בכפליים, שתפילה זו קרובה אל ה' מכולן.

בעניני השדה ועסקי עולם הזה מקום השראת שכינה. ואינו צריך מקום מסוים בהתרוממות כהר או בהגדרה סביב כבית להיות מרומם או מוגדר ומובדל מכל. רק גם שינהג מדת דרך ארץ חורש בשעת חרישה וכו' וכל מעשיו לשם שמים לקיים בכל דרכיך דעהו". לכן על אף שיש איסור להתפלל בבקעה יצחק דווקא התפלל בשדה, משום שבא לקבוע בנפשות את היכולת לזכות למדרגה זו של שיחה בכל מצב בו אדם נמצא, ובזה לרומם את כל המציאות כולה. שזהו כוחה של תפילת המנחה לעת ערב.

אומר המגיד מצ'רנוביל בשם הבעל שם-טוב (מובא בספר מגן אברהם למגיד מטריסק פ' בלק): "שגם זה האיש המוטרד בעסקיו כל היום בשווקים וברחובות וכמעט ששוכח שיש בורא עולם? רק בעת שמגיע זמן תפלת מנחה עולה על זכרונו שהגיע זמן התפלה וגונח ונאנח בלבו בהתבוננות האיך שפנה כל היום בהבלי העולם, והוא רץ לסימטא אחת מן הצד ומתפלל מנחה. הגם שאינו יודע כלל מה הוא מדבר, עם כל זה גם זה חשוב ויקר מאד לפני הבורא ברוך הוא, והאנחה שלו בוקעת רקיעים". והוסיף המגיד מטריסק (שם): "ולכן ויגר מואב מפני העם", עם הוא לשון קרירות מלשון גחלים עוממות, היינו גם מאותם שנתקרו מדרכי עבודת ה' יתברך יראו ופחדו".

לכן תיקן יצחק את תפילת מנחה בלשון שיחה. שעצם מה שמעלה האדם על זכרונו שיש לו שייכות למעלה ושופך שיחו לפניו, אף כמשיח עם חברו, בשדה באמצע היום, הוא עיקר מה שעולה לרצון.

זה מה שמבאר ר' משה מכיר ב'סדר היום' (שם): "עוד טעם לעניית תפלת מנחה מפני שהיא שעה שכל העולם עוסקים במלאכתם, כל אחד טרוד בענייניו וחפציו. ומי שמניח כל חפציו ופעולתיו ורודף אחר חפצי שמים ומתפלל ומתחנן לפני אדון העולם, ומכיר אדנותו וגדולתו, והוא כעבד הנרצה לו לעבוד עבודתו, ראוי להביט על העני הלזה החרד אל דבר ה'".

זה מה שלומד ר' אבהו את עניין תפילת המנחה דווקא מאליהו באמרו "ענני ה' ענני": "ענני" - שתרד אש מן השמים, ו"ענני" - שלא יאמרו מעשה כשפים הם. ויובן על פי קושיית הבן יהוידע, שהרי אין להתפלל על שני דברים כאחד. אלא שמשום